

A Dugonics Társaságban

Tömörkény szerette a társaságot, de legjobban szerette azt, amelyet *Dugonics* nevére emlékére alapítottak. Szeged első irodalmi társasága, amely hosszú vajúdas után 1892-ben született, Lázár György, a nagy polgármester lelkes buzgósága révén, már bölcsője mellett ott találta Tömörkényt, aki mint a Szegedi Napló ifjú munkatársa az első irodalmi díját nyerte el, a novellára kitűzött kétszáz koronát, *A leány játszik* című elbeszéléssel, amelyet 1894-ben mutatnak be a Társaság ünnepi ülésén. Hamarosan rendes taggá választják, sűrűn jelenik meg a felolvasó asztalnál, elbeszélésekkel, rajzokkal és Békefi Antal után 1904-ben ő lesz a Dugonics Társaság főtájkára. Mindig a legnagyobb buzgalommal és odaadással vezeti a Társaság ügyeit, amelyek szívügye neki. Mindig ünnep volt az, amikor komoly alakja föltűnt és gordonkahangja megszólalt a díszes teremben, a puszták szabad levegőjét, a vadvirágok illatát és a vadgalambok bűgását idézve föl, és ilyen ünnep igen gyakran került sorra, hiszen, ha csak a *Dugonics Társaság* 1904 elejétől vezetett naplóját nézzük, akkor is tizenhat olyan alkalom kínálkozott, hogy a lelkes és megértő szegedi irodalomkedvelők hallgathatták őt és gyönyörködhetek e ragyogó elme és meleg szív délibábos és szírványos megnyilatkozásában.

1905. február huszonhatodikán a véletlen összehozta egy felolvasó ülés keretében Ady Endrével, aki Tömörkény *Rajz a népeletről* című munkájának felolvasása után néhány új versét mutatta be a szegedi közönségnek. Nincs róla emlékezés, hogy e két nagy magyar hogyan és miképpen találkozott, de az bizonyos, hogy nem sokkal később a *Vér és arany* költője ezeket írta *A magyar Pimodán* című megragadó vallomásában. „Az, aki Szegeden, sőt Szegedben, ugyanazt csinálja a tanya-nyelvel s tanya-gondolattal, mint a városival és raffináltabb a legvárosibb, legraffináltabb és legbetegesebb író-zseni, ő is az én emberem és tanúm.” Tömörkény főtájkári jelentéseit azzal a szeretettel és gondallal írta mindig, amellyel mindenféle írói munkáját végezte.

Érdekes felolvasó volt Tömörkény. Szinte szabódva, önmaga-

val ellenkezve, kezdett bele az első mondatokba, úgy tetszett, mintha zsörtölődne, vagy duruzsolna, de ez a hang lassacskán kellemes zsongásba olvadt, cirógatni kezdte a szíveket, magához vonta az érdeklődést, egy ember hangja volt, aki sokat tapasztalt, vox humana volt, amely kis dolgokról is nagy szeretettel beszél. A végén szinte sajnálta a hallgatóságot, hogy nincs tovább, olyan szívesen elringatóztak volna még e hang hullámain.

Utolsó szereplése a Dugonics Társaságban és utolsó nyilvános föllépése az életében 1916. január 30-án volt, amikor a Lázár-emlékünnepen *Emlékezések az Alsótanyáról* címen a nagy podesztáival töltött szép napokat idézte föl derűs borongással.

Halála után a Dugonics Társaság mindig nagy hálával és kegyelettel gondolt reá és kultuszát állandóan ápolta és terjesztette. Emlékeztetének szentelte 1918 áprilisi felolvasó ülését, amelyen Szalay József, Szávay Gyula, Balassa Ármin és Móra Ferenc versben és prózában idézték alakját és szellemét, 1921. április 24-i ülését, amelyen Szalay József elnök megragadó bevezető beszéde után Erzbrucker Aladár kegyesrendi tanár Tömörkény stílusát és nyelvét méltatta, 1922. április 30-án dr. Branner János Tömörkény néprajzába vezette be hallgatóit, 1927. április 24-én, halála tízéves fordulóján Szalay József elnök nagyrédekü bevezető beszéde keretében bemutatta a nagynevű kortársak levélbéli hódolatait Tömörkény nagysága előtt, Juhász Gyula fölolvasta Tömörkény művészetéről szóló tanulmányát, és az elnök bemutatta Móra Ferenc *Steingassner a posztón* című megindító emlékezését.

Maga Tömörkény is megszólalt, legszebb dolgaiból néhányat tolmácsolt Banner János, és ezek a remekművek olyan elevenen, olyan frissen hatottak, mint maga a múlhatatlan élet.

1906-ban a Petőfi Társaság is tagjai sorába választotta a magyar népiesség prózai Petőfiét, de a székhelyén kívül, amelyet tartozó kötelességének tekintett, nem szerepelt a fővárosi irodalmi társaság ülésein. Még a székhelyi bankettől is megszökött, sietett ki a vonat-hoz, nehogy ráesteljen és a sötétben eltévedjen a mozdony.

A bohóc

Szines vásári forgatagban mulató népség bámulta a nyurga csepürágót. Szörnyen bolondos arcot vágott a tömeg előtt és a nehéz igyekezetben csorgott festett arcáról a piros verejték. Egyszerre szemügyre vett a sokadalomban egy bűvös arcú, szőke leányt, aki édes kacajjal jutalmazta a szegény komédiást.

A bohóc azon vette észre magát, hogy egészen rajta felejté tekintetét a gyönyörű alakon. Este, amikor a filléreket megszámlálták, a kövér igazgató oda-szólt neki:

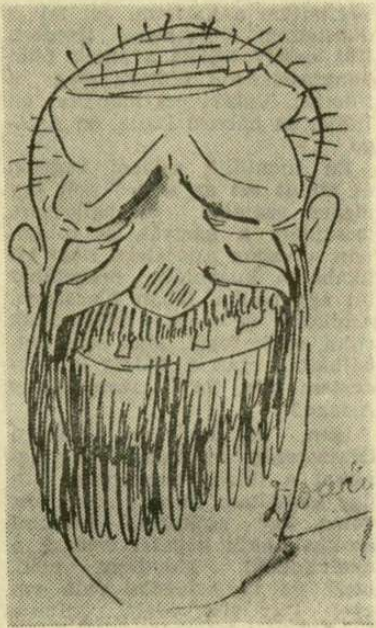
— Te bolond, máskor ne vágj oly savanyú pofákat, mert az üzletemet rontod!

Másnap ugyanígy történt. A bohóc egyszerre átváltozott. Szép sötét szemét végtelen szomorúsággal simultak a szőke leány életörömtől sugárzó tekintetéhez.

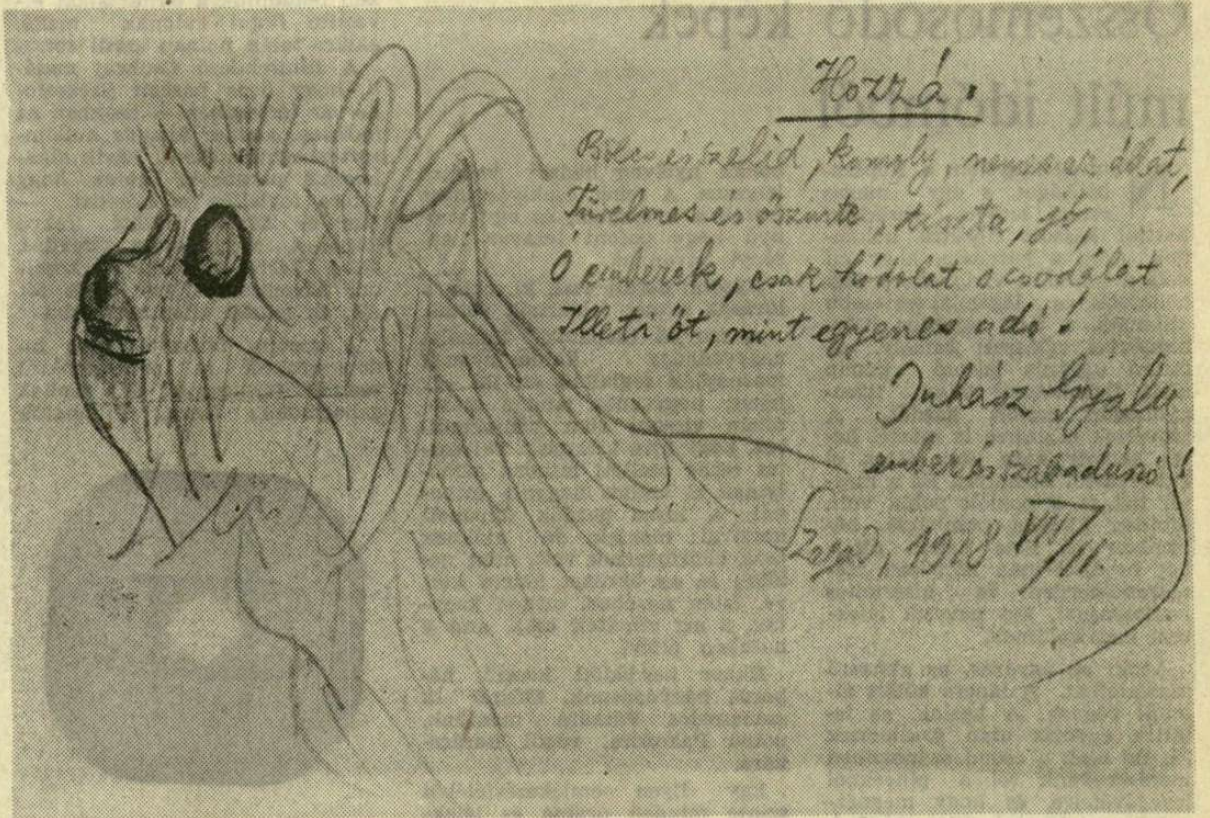
Este falhoz vágta a csörgőspikáját, szétépte a piros bugyogóját és azt mondta, hogy ő többet nem játszik. Ezután szomorú lesz, ezután komoly lesz, ha éhen hal is bele.

— Bolond! — mondta az igazgató.

(Szeged és Vidéke, 1905. augusztus 13.)

Donázy Kálmán karikatúrája Juhász Gyuláról

József Attila versei elé

A legnagyobb készséggel és örömmel vállalkoztam arra, hogy József Attila első verses könyvéhez előszót írjak. Ez a nagyon fiatal és nagyon tehetséges költő a legteljesebb mértékben megérdemli, hogy a figyelem feleje forduljon, hogy igaz szeretettel, és reménységgel fogadják a magyar olvasóközönség, és hogy a kritika se menjen el mellette közömbösen vagy ellenségesen és ne elégedjék meg vele szemben a nyomtatásban megjelenőknek rendszerint kijáró vállveregetéssel.

József Attila Isten kegyelméből való költő, ezt meg lehet és meg is kell mondani, és nagy fiatalsága olyan ígéretekkel teljes, amelynek bevéltása — és ez nem csak és nem mindig a költőn múlik egészen — őt a jövőndő magyar poézis legjobbjai és legigazabbbjai közé fogja emelni. Ez a most serdülő és még iskoláit járó költő már eddig is sokat és mélyen szenvedett az élettől és az emberektől, hordozta a kietlen nyomor és elhagyottság keresztjét, árván és ninestelenül vándorolt és dolgozott és tanult, egyetlen vigasztalása az a jótékony és áldott géniusz volt, amely Csokonait és Petőfit — dicsőséges elődei nyomorban és küldetésben — a cudar és átkozott nélkülözés köpárnáin és szalmavackán se hagyta cserben. Ma költőnek lenni megint áldozat és mártírium egy kicsit, szegény költőnek lenni — bár ez talán pleonazmus — különösen az. De József Attilának van még egy irigylésre méltó kincse, a költészet adománya mellett — ifjúsága és az a tudat, hogy előtte a végtelen lehetőségek holnap birodalma. Am a fiatal palántát szeretni, gondozni és ápolni kell, mert különben nem fog égbé nőni. (Ezt úgy se igen engedik meg nálunk az emberek és viszonyok, akár Petőfiről van szó, akár Adyról.)

Nem ismerek bölesebb és igazabb fajvédelmet, mint a valódi tehetség, az ígéretes fiatalság megbecsülését, pártolását, okos és szerető felemelését. Emberek, magyarok, íme a költő, aki indul, magasba és mélybe: József Attila, szerszések és fogjátok pártját neki! Ennek a szegény, csonka országnak egyetlen megmaradt és el nem rabolható kincse kultúrája, és ennek a kultúrának reményeinek közül való ez a József Attila, akit nem ép, de a múzsa avatott pappá a szépség és igazság magyar templomában.

(1922. december)

Előadásvázlat Madáchról

Madách. Beyerzetés... A jövő esztendő Petőfi születésének százados évfordulója lesz. Ünnepezzük a szabadság és szerelem nagy magyar énekesét és vele és benne ünnepezzük a magyar nemzeti érzés és gondolat öröklévalóságát is. De a következő év együtt Madách esztendeje is lesz, aki egyben született Petőfivel, és az idén lesz hatvan éve, hogy a magyar költészetet és egyúttal az egész világirodalmat megajándékozta a legmélyebb értelmű drámai költemények egyikével, az Ember tragédiájával, amely méltán foglal helyet Goethe Faustja mellett.

Egyetemes eszméket fejez ki nagy művében Madách, de a magyarság tragikus sorsa volt az, amely remeke írására ösztönözte. A nemzeti műveltség egyik legszebb kincse ez a hatalmas drámai költemény, amely bármely nemzet irodalmában számottevő, öröklévaló érték volna.

Mi, magyarok, különös gonddal és szeretettel olvassuk azokat a mély és magasztos igazságokat, amelyekkel Madách vigasztal és fölemel bennünket, a történelem tanulságaival hirdelve, hogy a küzdelem a sorsunk e földön, egyéneknek és nemzeteknek egyaránt, és hogy eszmények nélkül nincs szépség és nincs boldogság, amely a kitartó és bizva bízó törekvés gyümölcse.

Madách drámai költeménye a nő valódi hivatását és igazi jelentőségét is megragadó művészi erővel mutatja be.

Tárgyalás vázlat. A nő az Ember tragédiájában, Madách a férfit a küzdelem, a harc emberének ábrázolja, cselekvő hősnék, míg a nőt az önfeláldozás, a türelem, a hit, a hűség, a hitvesi és anyai érelyek teszik igazán emberré, hőssé. Valahányszor ezek az érelyek kivésznek belőle, lealacsonyul és elveszti emberi méltóságát. Az első álmoképpen, az egyiptomi színben, mint rabszolga férjének hűséges asszonya jelenik meg, aki milliók nyomorán kesereg és a fáraó szívet is részvétre indítja. A második álmoképpen, az athéni színben a hős Miltiades mellett híven kitart, a római színben, a mély erkölcsi süllyedésből a hit ereje emeli föl, a kereszténység megérzése és elfogadása. A bizánci képen erkölcsi tisztasága megtisztítja a vad harcos lelkét, míg a prágai színben a fényvűzés elvakítja egy ideig, de azért férje, Kepler jószágának megértése mégis visszatartja a gonosztétől. A francia forradalom képeben mindkét aránt megmutatja az örök nő: mint eszményekért életét áldozó márkínő és mint elvadult és eldurvult bestia jelentkezik. A londoni szín valóságos apoteózis a női érelynek és költőiségnek, amely át-lepi az elmúlás örvényét és megdicsőül.

A falanszter nőjében az anya ébred föl, és a szeretet és szerelem nevében tiltakozik a lelketlen és esztelen „józan ész” rideg rendszere ellen.

Az eszkimóéletet asszonya legmélyebb süllyedésében mutatja be az örök Évát, míg az utolsó színben az ő anvaságának tudata tartja vissza Adámot az öngyilkosságtól. Mikor a férfi lelkében elműj az „égi hang”, akkor a nő szívében tovább zeng az, és a férfit is megváltja és fölemeli.

Ez a legszebb tanulsága az Ember tragédiájának.

Befejérés. Madách nem csupán nagy költő, aki a magyar költészetet a bátor filozófiai irodalmat a filozófiai költészet legmélyebb értelmű remekművével gazdagította, de nagy ember is, aki minden időkre példát ad az élet valódi jelentőségéről és céljának megmutatásával. Vallásos hangulat él ebben a nagy szabási műben, az Ember tragédiájában, amely történelmi körbe, az eszmék magyarázába, az eszmények világába tündöklő világra emeli az ember ragadja magával az olvasót. Madách édes anyjára gondolt, mikor a nő hivatását és szerepét kijelölte, és mi hálás kezelettel és nagy gondolunk a nagy magyar költő édes anyjára, aki az örök női eszményt sugallta neki és enyvezése óráiban hitet és bízalmat virágoztat. A százszekendős magyar lények hatvan év remeke a mi nemzeti irodalmunk egyik bibliája, a magyar nő egyik legnépszerűbb olvasmányja lett.